

ZELEI MIKLÓS

EGY MŰALKOTÁS DOLGOZNI KEZD

Páskándi Géza: *Vendégség* – és a folytatás

*Az ember végül homokos,
szomorú, vizes síkra ér,
szétnéz merengve és okos
fejével biccent, nem remél.*
JÓZSEF ATTILA

■ Még nem tudtuk, hogy létezik tartótiszt, de Páskándi Géza már 1969-ben megírta, hogy milyen:

„BLANDRATA Na, hagyjuk abba a párbajozást, már keserű a szám a sok hitvitától. Majdnem tizedik éve, hogy hitvitát früstükölök, ebédezek és vacsorázok. *(Más hangon.)* Tudod, mi a teendőd?

SOCINO De én hitből akarom, megérted, hitből akarom tenni, amit teszek.

BLANDRATA Hát higgy!

SOCINO *(lejjebb lép)* Semmi megbízást nem vállalok, csak ezt a belsőt, s ha ez megvan, akár ölhetek is. De csak hitből.

BLANDRATA Ne buzogj hiába. Vendég vagy, Socino. Ne kívánj magadnak több lelkiismeretet a kelletnél. *(Más hangon, az ágyra mutat.)* Ez a balsó ágy a tied.

SOCINO S ő hol fog hálni?

BLANDRATA Ebben. *(A jobb oldali ágyra mutat.)* Lesz cselédetek is. Máriának hívják.

SOCINO S ő hol fog hálni?

BLANDRATA Itt. *(A földre mutat.)* Ő hozza a híreidet.”

A rendszerváltás után nyilvánosságra került dokumentumokból tudjuk, hogy így ment a beszerzés. Blandrata György a tartótiszt. Socino a besúgó. A Mária nevű cseléd-lány a jelentések szállítója, afféle altiszt. Dávid Ferenc egyházalapító unitárius püspök a célszemély. Socino beszerzésének alapját: („hitből akarom tenni”) a létezett szocializmus titkos szolgálatában így határozták meg, ideológiai alapon, meggyőződésből.

Budapesti megjelenése után olvastam a darabot, 1973-ban. Azután alámerült bennem a történet. Amikor a rendszerváltást követő években újra elapadtak az idők, akkor bukkantak elő a felszín alól, és kezdtem látni megint a *Vendégség* szereplőit. A történelemből kiemelkedve a folytonosság – múltból-félmúltból átigazolt – megszemélyesítőivé, a jelen főszereplőivé váltak.

Nem túlzás talán, ha azt írom, hogy minden magyar értelmiségit érintett a megfigyelés, a levélcenzúra, a telefonlehallgatás, a titkos házkutatások. És a családellenőrzés. Vagy nevezem környezettanulmányozásnak inkább? Erre, azt hiszem, kismértékben figyelt föl és terjed ki a kutatás: a késő délutáni, kora esti időpontban, amikor valószínűsíthetően együtt a család, nagy elnézéseket kérve, váratlanul befutó kedvesvendég. A családi egyetértést és ellentéteket figyelte meg. Hogy élnek? Mi van, mi nincs vacsorára? Van-e nagymama, nagypapa, aki segít? Milyenek a gyerekek? Támadási pontot keresett. Mít lehet kihasználni? Hol lehet beékelődni a családba? Milyen gondjaik, bajaik vannak, amelyeknél fogva el lehet kapni őket? Ki a bőbeszédű?

Izgalmas volna mélyebben kutatni azt is, hogy a magyar háromperösszes és a Szeku között milyen átjárások voltak. Milyen azonos szempontok szerint üldözték Kádár és Ceaușescu rendőrei a magyar nemzeti gondolatokat?

Ezeknek a kérdéseknek, meg jóval többnek, a föltevésén már túl voltam akkoriban, amikor Páskándi Géza *Vendégsége* erőteljesen dolgozni kezdett bennem. Mit mond ma a püspökdráma? Tényleg történelmi dráma? Vagy a jelen leírása a múlt jelmezében? Jövőkutatás? Vagy mindhárom? És hogyan tovább? Miért ne lehetne a múlt jelmeze nélkül megírni a jelent?

Dolgozni kezdett bennem a mű. Megkísérlem leírni, hogy fiziológiailag ez hogyan történik. A bal oldalon érzek szorítást, ott, ahol a szív lakik és a lélek. A kezdődő szorítást melegedés követi. Azt hiszem, ilyenkor felmegy a vérnyomásom. Azután újra le. Föl-le. Amitől váltakozik az agy oxigénellátása. Úgy működik, mint a kábítószer? A szorítás sokáig megmarad. A melegség elmúlik hamar. Az alakokat, homályban, szürke árnyalatokban, látom is ebben az állapotban. A homlokom terében. Nem egészen kívül, nem is teljesen belül. Valahol ott, ahol végződöm és kezdődöm. Hallom, ahogy beszélnek. Azt mondják, amit ők mondanak? Vagy azt, amit én gondolok? Magamat, alakváltozataimat látom, hallom a szürke árnyalatokban, a homályban?

Valószínűleg ebből a belső munkálkodásból született a gondolat, hogy Páskándi Géza *Vendégségét* folytassam, jelenkori színdarabot írjak. De milyen vendégek szerepeljenek benne, és van: 1578 karácsonya. Dávid Ferenc házába ekkor érkeznek meg a vendég, Socino, a besúgó. A karácsony, a Születés ünnepe legyen az én darabom ideje is. Innentől kezdve már kézenfekvő volt, hogy az 1990-es szabad választások előtti utolsó karácsony legyen az időpont. Amikor – már a köztársaság kikiáltása után! – még működött a papírforma szerint 1989. október 23-án megszűnt diktatúra politikai rendőrsége.

De már megszervezték a lebukását.

Amiről ma se lehet tudni, hogy valódi volt-e vagy színjáték. Történelmi tapasztalatok birtokában nehezen képzelhető el olyan titkosszolgálat, amelyik „megtisztulását” a véletlenre, vagyis újságírókra bízta. Amit nyilvánosan tudni lehetett, hogy 1989. december 25-én két *vendég*, egy újságíró és egy kézi kamerával fölszerelt sofőr érkezett az állambiztonsági szolgálat Néphadsereg (ma Falk Miksa) utcai épületébe, Végvári Józsefhez, az Operaház őrnagyához, aki az ügyeletet adta az ünnepek idején teljesen üres épületben. (Végvári a zenei élet megfigyelője volt, így ragadt rá az epitheton ornans. Bár lehet, hogy Kodály Zoltán, ha élt volna, azt mondta volna neki, ha nem tud szolmizálni, engem ne figyeljen meg!) A *vendégek* lekamerázták a titkos megfigyelési iratokat, a mintegy ezer darab zsákba gyömöszölt bezúzott dokumentumot. Az akció után, január 5-én a Fidesz és az SZDSZ kezdeményezői följelentést tettek a Fővárosi Főügyészségen hivatali visszaélés miatt. Majd január 19-én a teljes anyagból sajtótájékoztatót tartottak a josefstadi Graffiti moziban, a József körút és a Csepreghy utca sarkán. Tipikus körúti csómozsi, más néven kisbüdös volt a Graffiti, ahová gimnazista koromban sokat jártam, de akkor még Bányász mozinak hívták. A közeli Lónyay utcát meg Szamuelynek.

Ott voltam a Graffitiben a január 19-ei teltházás sajtótájékoztatóján, ami már csak tetőpontja volt a hetek óta dagadozó botránynak. Az ellenzék alkotmányellenes megfigyeléséről beszámoló sajtótájékoztató, amelyen levetítették az állambiztonság épületében december 25-én készített filmet is, számos majdani vezérlő politikus nevét legitímálta, tette széles körben ismertté.

Ez az eseménysor a közvetlen előzménye a választásomnak, hogy a Páskándi Gézától kölcsönzött című – és neki dedikált – drámám témájául a bukott diktatúra egyik utolsó, elképzelt titkos házkutatását válasszam 1989 karácsonya és szilvesztere között. És hogy egy választást még mi minden motivál? Az bizonyára mind belefogalmazódik a műbe, akár úgy is, hogy a szerző maga se veszi észre.

A dráma 2015-ben elkészült, majd megjelent a kecskeméti *Forrás* 2016. májusi számában. Egy pesti lakásban játszódik: a bukott diktatúra még működő politikai rendőrsége megszervezi a lakás tulajdonosainak, egy ellenzéki házaspárnak a távozását egy színházi estére. Majd két rendőrügynök, a megcsalt házaspár közeli ismerősei, egy férfi és egy nő érkezik a lakásba *vendégségbe*, titkos házkutatás céljából. Cinizmusuk odáig megy, hogy még karácsonyi ünnepséget is tartanak az idegen lakásban, s karácsonyi dalt énekelnek az idegen karácsonyfán ragyogó betlehemi csillag alatt. Közben persze végzik a „munkájukat”. Keresnek és találnak, történeteket idéznek föl, beszélgetnek,

játszanak, isznak – s kiderül, mit jelent számukra sors, haza, ötvenhat, rendszerváltás: és miként tervezik hatalmuk politikai és gazdasági átmentését. Azonban saját csapdájukba esnek, a titkos házkutatás halálos fordulatot vesz. A groteszk darab a rendszer-váltó idők gyötrelmeiről beszélve a ma kérdéseiről szól.

A fordulat tavaly következett be. Páskándi jött – másik ágon. A dunaújvárosi Bartók Kamaraszínház az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 170. évfordulója alkalmából tavaly műsorra tűzte a sikertelen császármerénylet drámáját, a *Lélekharangot*, Léner András rendezésében. A bemutatón ismerkedtem meg Léner Andrással, és odaadtam neki a *Vendégségem* szövegkönyvét. Külön érdekesség, hogy a *Lélekharangot* három évtizeddel korábban, 1987-ben Léner András apja, Léner Péter is megrendezte Nyíregyházán, a Móricz Zsigmond Színházban. Páskándi Géza családi barátjuk volt, sokat beszélgetett az akkor még kamasz Andrással is.

Léner András így emlékezik atyai barátjára: „A nyolcvanas években, gyerekkoromban ismerkedtem meg Páskándi Gézával Nyíregyházán, a Móricz Zsigmond Színházban, ahol akkor apám dolgozott. Barátok voltak, a barátságuk Géza haláláig tartott. Géza velem mindig kedves, mosolygós volt. Kamaszkori lényemnek nagyon imponált huncut tekintete, összekacsintásunk, a tizennégy-tizenöt éves világ számomra legfontosabb kérdései felett. Nemcsak a lányokról szólt ez, hanem a Deák téri evangélikus templomban átéltekről is. Fialat volt mindenki. Apám, anyám, Géza. Szép időszak volt. Jó pár évtized eltelt azóta. Mi a pesti belvárosban laktunk, a Deák térre jártam iskolába, ami akkor állami iskola volt. És mellette az evangélikus templom. Anyai üknagyapám, Trsztyénszky Ferenc evangélikus püspök volt Pozsonyban. Ennek emlékére a nagyapám kérése az volt a gyerekeihez, hogy minden unokája legyen evangélikus. Az unokák közül egyedül nekem volt aktív evangélikus életem. A Deák téri templomban működött egy fiatalokból álló kör, amelyet dr. Takácsné Kovácsné Zelma, egy egészen csodálatos lelkész asszony vezetett. A kört mi Kefírnek neveztük el, mert reggel, amikor találkoztunk, mindig kaptunk egy kefírt. Volt valamennyi politikai töltete is a Kefír körnek, mert olyan dolgokról is beszélgettünk, amikről a gimnáziumban nem lehetett. De a beszélgetések központjában mindig a Biblia állt. Mindezek hatására én sokáig evangélikus lelkész akartam lenni. Erről a Deák téri világról is sokat beszélgettünk akkoriban Gézával. Ebben az is közrejátszhatott, hogy neki nem volt fia. Ágival, a lányával, akivel máig nagyon jóban vagyunk, egyidősek vagyunk. S volt egy ilyen huncut cinkosság köztünk Gézával. Láttá, hogy tetszik a lánya nekem, a gimnazista fiúnak, ami imponált neki, nem pedig lecsapott, mint féltékeny apa. Holott nagyon óvó apa volt. A bátorság, a vadság, az oltalmazás és a szelídség egyszerre volt jelen a személyiségében. Nagyokat sétáltunk, hosszabb időket töltöttünk ilyenkor együtt, s beszélgettünk. Visszatérve a színházra, apám Nyíregyházán rendezte meg a *Lélekharangot*. Jó pár évtized eltelt azóta. 2018-ban találkoztam újra Gézával, amikor én is megrendeztem a *Lélekharang* című drámát Dunaújvárosban. Az 1987-es nyíregyházi előadásnak a szövegkönyvéhez képest mi egy jócskán eltérő szöveget készítettünk, Páskándiné Sebők Anna hozzájárulásával. Szikárabbat, a kontraszelekció, a kollaborálás problémakörei felé mutatót. Már a felkészülési időszak is izgalmas volt. Nem egy történelmi tablót állítottunk Libényi János sikertelen merényletéről Ferenc József császár ellen. Többről van szó ebben a drámában. A mindig az elesettek oldalán álló Páskándi ma is megszólít Libényi kálváriájával. Ezt mutatjuk meg. Páskándi dramaturgiája friss és időtálló. Dialógusaiban igazi feszültség van. Gézáat büntették azért, mert magyar. Mániákusan védte a magyar nyelvet. Vallotta, hogy nem az emberiséget kell megmenteni, hanem a nemzeteket. Hogy a kultúra: a nyelv, a hitelesen őrzött történelem, a hagyományok. Ma egyre nagyobb szükségét érzem Páskándi Géza iránytűjének. Géza minden darabja történelmi mű. Mindig történelmi hűséggel beszél, ugyanakkor egyre inkább érezzük, a saját megpróbáltatásait, gyötrelmeit, a börtönéveket, az internálótábor szörnyűségeit írja meg, nagy áttételekkel – a *Lélekharangban* is. Megelevenednek a kollaboránsok is. A zarnokságról, a forradalmárokról, a haszonlesőkről, a gyilkosokról és az áldozatokról írva, mindig az utóbbiak pártjára állt. Intakt tudott maradni minden hatalommal szemben. Holott mániákus igazságkeresése miatt sok konfliktusa volt. Egyetlen éjszaka volt az ifjúságom, nyilatkozta egyszer. Hogy ez mit jelent? Azt hiszem, október 23-ára

értette. Erdélyi íróársai között ketten voltak, akik nem írták alá az elítélő nyilatkozatot arról, hogy az ötvenhatos forradalom ellenforradalom volt, Marosvásárhelyen Székely János, Kolozsváron Páskándi Géza. A darabjait olvasva gyakran gondolok arra, kellene csinálni egy Páskándi életmű előadássorozatot: egy évadban, egy színházban bemutatni a fontos darabjait. Nagyszínpadon, stúdióban: egy Páskándi Szemináriumot.”

Már több mint egy éve küzdünk Léner Andrással a 2016. májusi *Forrásban* megjelent *Vendégség*-szövegkönyv bemutatójáért. A közös munkában már barátság szövődött köztünk, s kezdetnek egy nagyon szofisztikált megoldást dolgoztunk ki: négyfordulós párbeszédsszínházat. A rendező elgondolása szerint a szövegkönyvből kiválasztunk elemzésre négy konfliktust, amelyeket a sorozat estéin, négy hónapon át, havi egy alkalommal, két színésszel adunk elő, akik minden alkalommal több szerepet is eljátszanak. Az előadások után meghívott előadókkal, fiatal történészek, társadalomtudósok, színháztudomány szakos egyetemi hallgatók bevonásával és médiarészvétel megszervezésével, tekintélyes médiaszakértő által moderált, interaktív beszélgetések részesei lehetnek a nézők, az 1959 előtt születettek, az X generáció (1960–1979), az Y generáció (1980–1994), a Z generáció (1995–2009) tagjai. Hogyan egyezünk meg a múlttal – a mát is érintő – súlyos problémáiban? Dávid Ferenc Socinójának több mint négyszáz évvel ezelőtti „ügynökaktája” már megnyílt... De félmúltunk dossziéi még mindig csukva. Milyen lehetőségeink vannak a múlt feldolgozására, a történelmi közös nevező ki-munkálására annak érdekében, hogy tisztábbá tegyük mai életünket? A beszélgetéseket rögzítjük, a negyedik, záró beszélgetés egyúttal összegzés is. A rögzített anyagból összefoglaló tanulmányt készítünk, amelyet publikálunk.

Ennek a főljegyzésnek *Korunk*beli publikásával *Korunktól Korunkig* zárul a kör, hiszen Páskándi Géza *Vendégsége* a *Korunk*ban jelent meg – közel fél évszázada, 1970-ben.

